

МЕТА ПІДГОТОВЧОГО ПРОВАДЖЕННЯ В КОНТЕКСТІ ОПТИМІЗАЦІЇ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

Показано, що підготовче провадження сьогодні має значний потенціал як один із найважливіших напрямів оптимізації цивільної процесуальної діяльності. Питання цілей підготовчого провадження в новому цивільному процесуальному законодавстві порушені лише в найбільш загальному вигляді. Мета підготовки — забезпечення правильного і своєчасного розгляду цивільної справи в першому ж судовому засіданні — потребує істотного коригування. Автор доводить, що концептуально слід виходити з ідеї концентрації всього доказового матеріалу на етапі підготовки справи до судового розгляду. Обґрунтовується, що примирення сторін повинно розглядатися як одна із цілей підготовки справи до судового розгляду.

Ключові слова: суд, учасники справи, концентрація доказів, примирення сторін, підготовче провадження.

Gulyk Andriy. The purpose of preparatory proceedings in the civil process

The article is devoted to the study of the purpose of preparatory proceedings in civil proceedings. The author notes that it is natural for the legal doctrine to separate the stages of the legal process, depending on the specific tasks and functions inherent in that stage; depending on the system of legal facts that directly provide the transition from one stage to another; depending on the peculiarities of the legal situation, the status of participants in the process; depending on the specificity of the actions performed and the nature of the legal consequences; depending on the specifics of the decisions being made. In this work, the stage of civil litigation is considered as a system of successive procedural actions, which are determined by the logic and algorithm of consideration of a civil case and aimed at achieving certain meaningful for the court and parties procedural result.

Key words: court, participants in the case, concentration of evidence, conciliation of the parties, preliminary proceedings.

Вивчення проблеми оптимізації цивільного судочинства не може відбуватися окремо від практики здійснення правосуддя в цивільних справах, поза пізнанням сутності цивільної проце-

суальної діяльності, нарешті, без всебічного осмислення стадійності розвитку цивільного процесу. Власне, у даному контексті йдеться про нові можливості аналізу судової діяльності, обґрунтування в умовах значного реформування судової системи оптимальної кількості етапів цивільного судочинства, послідовності здійснюваних процесуальних дій, необхідних процесуальних засобів і методів досягнення поставлених цілей.

Вбачається, не буде перебільшенням стверджувати, що підготовче провадження сьогодні має значний потенціал як один із найважливіших напрямів оптимізації цивільної процесуальної діяльності. Ця теза набуває важливого значення у світлі тенденцій європеїзації національного цивільного процесу та останніх законодавчих перетворень цивільної юрисдикції, які в цілому свідчать про можливість побудови принципово нової для України моделі правосуддя в цивільних справах.

Важливі питання досліджуваної проблеми розглядалися в багатьох працях вітчизняних учених, зокрема С. О. Короеда, Ю. В. Білоусова, Н. Л. Бондаренко-Зелінської, С. С. Бичкової, О. В. Гетманцева, К. В. Гусарова, В. В. Комарова, Д. Д. Луспеника, Н. Ю. Сакари, Ю. Д. Притики, Г. П. Тимченка, С. Я. Фурси та ін. Однак тема підготовчого провадження в цивільному судочинстві ще не набула всебічного висвітлення, особливо в контексті необхідності оптимізації цивільної процесуальної діяльності та критичного осмислення нового цивільного процесуального законодавства.

Очевидно, що законодавча регламентація підготовчого провадження (підготовки справи до судового розгляду) повинна починатися з визначення цілей правового інституту або стадії, що розглядаються. Це, у свою чергу, сприятиме не тільки визначенню місця підготовчого провадження у структурі цивільної процесуальної діяльності, а й формуванню належних засобів і методів їх досягнення. Однак питання цілей підготовчого провадження в новому цивільному процесуальному законодавстві порушені лише в найбільш загальному вигляді. Справді, на що повинна бути спрямована процесуальна діяльність суду й осіб, котрі беруть участь у справі на даному етапі, які результати повинні бути отримані, який процесуальний інструментарій досягнення заявлених цілей? Вбачається, що поставлені питан-

ня безпосередньо стосуються не тільки проблеми підготовки справи до судового розгляду, а й оцінки ефективності правосуддя в цивільних справах, новелізації цивільного процесуального законодавства.

У попередній редакції ЦПК України також прямо не були закріплені цілі підготовки. Норми цивільного процесуального закону містили вказівки тільки на мету проведення попереднього судового засідання. Згідно з ч. 1 ст. 130 попереднє судове засідання проводиться з метою з'ясування можливості врегулювання спору до судового розгляду або забезпечення правильного й швидкого вирішення справи.

При цьому в ст. 189 чинного ЦПК України прямо передбачені завдання підготовчого провадження. Цікаво зазначити, що в п. 6 цієї статті згадується можливість здійснення й інших процесуальних дій. При цьому законодавець наголошує на тому, що ці дії повинні виконуватися з метою забезпечення правильного, своєчасного й безперешкодного розгляду справи по суті. Таким чином, виходячи з даного положення, можна стверджувати, що, хоча й опосередковано, але законодавець метою підготовчого провадження вважає правильний, своєчасний і безперешкодний розгляд справи по суті.

Частково норми цивільного процесуального законодавства щодо цілей підготовки справи до судового розгляду повторюють положення цивілістичної доктрини, у якій протягом тривалого часу інституалізації підготовки формувалися наукові підходи до її обґрунтування. У цьому зв'язку видаються закономірними відмінності у визначенні цілей підготовки справи до судового розгляду.

Так, одна група вчених, дотримуючись логіки й положень законодавства, мету підготовки вважає в забезпеченні правильного і своєчасного розгляду та вирішення справи в порядку цивільного судочинства¹. Інші автори здійснення підготовки у справі пов'язують зі створенням умов для забезпечення правильного й своєчасного вирішення справи та ухвалення законного й обґрунтованого судового рішення². Деякі дослідники вважають пріоритетними на цьому етапі судового процесу примирення сторін і можливість урегулювання спору до судового розгляду³. Окремі процесуалісти говорять про декілька цілей

підготовчого провадження, поєднуючи в них необхідність забезпечення своєчасного й правильного розгляду справи, а також вимоги досягнення зазначеної мети з мінімальними витратами часу й засобів⁴.

Продовжуючи розвивати ці концепти, правознавці в належній підготовці вбачають засіб мінімізації часових витрат і усунення можливих перешкод у процесі судового розгляду справи⁵, вирішення актуальних проблем цивільного судочинства⁶.

Звертаючи увагу на вимоги своєчасного судового розгляду цивільних справ, у доктринальній юридичній літературі неодноразово зазначалося, що мета підготовки справи до судового розгляду полягає в забезпеченні вирішення справи в одному, бажано першому судовому засіданні⁷ або досягнення такого ступеня готовності справи, який забезпечить правильний і своєчасний розгляд справи⁸.

Як бачимо, під час визначення мети підготовки справи до судового розгляду автори використовують різні підходи. Для одних учених на перший план виходить вимога забезпечення правильного і своєчасного розгляду цивільної справи, що призводить до висновку щодо необхідності розгляду справи в першому ж судовому засіданні. Інші дослідники наголошують на можливості врегулювання спору і, як наслідок, першочерговою стає примирна мета цивільного судочинства. Для низки авторів належна регламентація підготовчих дій — це ключ до вирішення проблем оптимізації цивільного процесу та ін.

Певним чином представлені підходи відображають різні аспекти досліджуваного явища, хоча й з урахуванням спільності й відмінностей авторських позицій. Водночас сьогодні навряд чи доцільно формулювати такі цілі, яких важко досягнути на практиці. Вважаємо, що хрестоматійна мета підготовки — забезпечення правильного і своєчасного розгляду цивільної справи в першому ж судовому засіданні — потребує істотного коригування, модернізації з урахуванням часу й тенденцій розвитку цивільного процесуального права.

У цивілістичній науці вже зверталася увага на те, що мета підготовки повинна бути відчутна під час її завершення як для суду, так і для осіб, що беруть участь у справі. Учені задалися питанням, як можна перевірити результат підготовчих дій, тим більше

в умовах, коли одні заяви по суті справи подаються не пізніше першого підготовчого засідання, а інші — до початку розгляду справи по суті? Крім того, хіба на наступній стадії судового розгляду існує яка-небудь інша мета, крім правильного, своєчасного і безперешкодного розгляду справи?⁹ Висловлені зауваження видаються нам правомірними і такими, які заслуговують на увагу. Прийняття положення законодавця про мету підготовки за основу призводить до розширення як часових її меж, так і неможливості оцінки її ефективності¹⁰.

Очевидно, що цілі підготовки справи до судового розгляду похідні від цілей цивільного судочинства. У широкому сенсі можна говорити не тільки про ефективність захисту права і механізм реалізації права на справедливий суд, але й забезпечення фундаментальних гарантій у сфері цивільного судочинства. І насамперед права на представлення й обґрунтування своєї позиції в умовах рівних процесуальних можливостей. Концептуально в цьому випадку слід виходити з ідеї концентрації всього доказового матеріалу на етапі підготовки справи до судового розгляду. Для формулювання авторської позиції можна вважати вихідною тезу, згідно з якою процесуальні дії, послідовно здійснювані судом і особами, що беруть участь у справі, спрямовані на встановлення всіх фактичних обставин справи й обґрунтування їх відносними, допустимими й достовірними доказами¹¹. Але це лише один аспект досліджуваного явища і його природи.

Новелізація процесуального законодавства свідчить про постійне зростання значення примирної функції цивільного судочинства і, як наслідок, формування нової концептуальної основи правосуддя в цивільних справах. У цьому сенсі примирення сторін може виступати як одна із цілей підготовки справи до судового розгляду. Спробуємо розгорнути свої міркування в заданому напрямі.

Ідеї закріплення окремих судових засідань, метою яких було б виключне здійснення примирення сторін, уперше була висловлена ще в середині минулого століття, але так і не одержала належного законодавчого розвитку¹². В новій редакції ЦПК України передбачена глава про врегулювання спору за участю судді. Примирні процедури логічно було б включати до структури підготовки справи до судового розгляду. Глава ж про врегу-

лювання спору за участю судді розташована в розділі «Позовне провадження» між главами про підготовче провадження й розглядом справи по суті. У доктринальній процесуальній літературі вже вказувалося, що саме на стадії підготовки сторонам конфлікту найбільш зручно й вигідно припинити спір. Економія часу й матеріальних засобів є безперечною перевагою примирення сторін на стадії підготовки¹³.

Цивільний процесуальний закон лише непрямо згадує про можливість врегулювання спору за участю судді, не називаючи таку діяльність метою або завданням підготовчого провадження. У підготовчому засіданні суд установлює строки й порядок урегулювання спору за участю судді за наявності згоди сторін на його проведення (ст. 197).

Вважаємо, що примирення сторін повинно розглядатися як одна із цілей підготовки справи до судового розгляду. В такому контексті необхідно вказати на цілі суду в підготовчому провадженні, не обмежуючись вимогою концентрації доказів. Крім того, важливо конкретизувати обов'язок судді сприяти врегулюванню спору шляхом досягнення угоди між сторонами (ст. 12 ЦПК України) на етапі здійснення підготовчих дій, надавши для цього суду активні повноваження щодо підтримки сторін і допомоги їм під час проведення процедури примирення.

Отже, проблема цілей підготовчого провадження є первинною для належної нормативної регламентації підготовки справи до судового розгляду. Їх правильне визначення впливає на структуру самої підготовки, орієнтує суд і учасників процесу на добросовісне виконання цивільних процесуальних прав і обов'язків. При цьому в цивільному процесуальному законодавстві про цілі говориться лише побічно і лише в контексті здійснення певних дій.

Вважаємо, що законодавство потребує чіткого визначення мети підготовчого провадження. Основними цілями підготовчого провадження є концентрація доказового матеріалу та примирення сторін. Таке бачення цілей підготовки справи до судового розгляду сприятиме оптимізації цивільного судочинства і, як наслідок, зменшенню навантаження на судову систему, скороченню термінів розгляду цивільних справ, реалізації прав і обов'язків учасників судового процесу.

Перспективною проблематикою майбутніх досліджень є питання здійснення примирної діяльності, а також процедури, обумовлені реалізацією такої мети підготовчого провадження, як концентрація доказового матеріалу.

1. Бондаренко-Зелінська Н. Л. Підготовка цивільних справ до судового розгляду як стадія цивільного процесу: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. С. 4. 2. Васильев С. В. Хозяйственное судопроизводство Украины: учеб. пособ. Харьков: Эспада, 2002. С. 152. 3. Закирова Д. И. Подготовка гражданских дел к судебному разбирательству: дисс. ... канд. юрид. наук. Москва, 2009. С. 7; Стоянова Т. А. Визначення та місце стадії провадження у справі до судового розгляду в цивільному процесі України. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 60. С. 408. 4. Беков Я. Х. Подготовка дел к судебному разбирательству в гражданском судопроизводстве: автореф. дис. .. канд. юрид. наук. Москва, 2009. С. 6. 5. Осокина Г. Л. Гражданский процесс. Особенная часть. Москва: Норма, 2007. С. 14-15. 6. Фурса С. Я., Щербак С. В., Євтушенко О. І. Цивільний процес України: проблеми і перспективи: наук.-практ. посіб. Київ: Видавель Фурса С. Я.: КНТ, 2006. С. 48-58. 7. Юдельсон К. С. Предварительная подготовка дела в советском гражданском процессе. Москва: Юрид. изд-во Мин. Юст., 1948. С. 4-5; Логинов П. В. Предварительная подготовка гражданских дел к слушанию. Москва: Госюриздат, 1960. С. 13; Пучинский В. К. Подготовка гражданских дел к судебному разбирательству. Москва: Госюриздат, 1962. С. 4; Ковин В. Ф. Подготовка гражданских дел к судебному разбирательству: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Свердловск, 1971. С. 6; Скуратовский М. Л. Подготовка дела к судебному разбирательству в арбитражном суде первой инстанции. Москва: Волтерс Клувер, 2007. С. 14-16. 8. Фильченко Д. Г. Современные проблемы подготовки дела к судебному разбирательству в арбитражном процессе Российской Федерации: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Воронеж, 2005. С. 6. 9. Горецький О. В. Процедури примирення в цивільному судочинстві: дис. ... канд. юрид. наук. К., 2019. С. 125. 10. Тимченко Г. П. Принципи цивільного та адміністративного судочинства в Україні: проблеми теорії і практики: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2012. С. 21. 11. Закирова Д. И. Подготовка гражданских дел к судебному разбирательству: дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2009. С. 77-82; Тимченко Г. П. Принципи цивільного і адміністративного судочинства в Україні: проблеми теорії та практики: дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2012. С. 187. 12. Чечот Д. М. Судебная защита субъективных прав и интересов. *Советское государство и право*. 1967. № 8. С. 48; Бутнев В. В. Спор о праве и порядок рассмотрения дел искового производства. *Материально-правовые и процессуальные проблемы защиты субъективных прав* / Отв. ред. В. А. Носов. Ярославль, 1983. С. 78; Филиппов П. М. Судебная защита и правосудие в СССР. Саратов, 1987. С. 139, 145. 13. Фильченко Д. Г. Современные проблемы подготовки дела

к судебному разбирательству в арбитражном процессе Российской Федерации: дис. ... канд. юрид. наук. Воронеж, 2005. С. 66.

References

1. Bondarenko-Zelinska N. L. Podhotovka tsyvilnykh sprav do sudovoho rozghliadu yak stadiia tsyvilnoho protsesu: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.03. S. 4. 2. Vasylev S. V. Khoziaistvennoe sudoproizvodstvo Ukrainy: ucheb. posob. Kharkov: Эспادا, 2002. S. 152. 3. Zakyrova D. Y. Podhotovka hrazhdanskykh del k sudebnomu razbyratelstvu: dyss. ... kand. yuryd. nauk. Moskva, 2009. S. 7; Stoianova T. A. Vyznachennia ta mistse stadii provadzhennia u spravi do sudovoho rozghliadu v tsyvilnomu protsesi Ukrainy. *Aktualni problemy derzhavy i prava*. 2011. Vyp. 60. S. 408. 4. Bekov Ia. Kh. Podhotovka del k sudebnomu razbyratelstvu v hrazhdanskom sudoproizvodstve: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk. Moskva, 2009. S. 6. 5. Osokyna H. L. Hrazhdanskyi protsess. Osobennaia chast. Moskva: Norma, 2007. S. 14-15. 6. Fursa S. Ia., Shcherbak S. V., Yevtushenko O. I. Tsyvilnyi protses Ukrainy: problemy i perspektyvy: nauk.-prakt. posib. Kyiv: Vydavets Fursa S. Ia.: KNT, 2006. S. 48-58. 7. Yudelson K. S. Predvartelnaia podhotovka dela v sovetskom hrazhdanskom protsesse. Moskva: Yuryd. yzd-vo Myn. Yust., 1948. S. 4-5; Lohynov P. V. Predvartelnaia podhotovka hrazhdanskykh del k slushaniyu. Moskva: Hosiuryzdat, 1960. S. 13; Puchynskyi V. K. Podhotovka hrazhdanskykh del k sudebnomu razbyratelstvu. Moskva: Hosiuryzdat, 1962. S. 4; Kovyn V. F. Podhotovka hrazhdanskykh del k sudebnomu razbyratelstvu: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk. Sverdlovsk, 1971. S. 6; Skuratovskiy M. L. Podhotovka dela k sudebnomu razbyratelstvu v arbytrazhnom sude pervoi ynstantsyy. Moskva: Volters Kluver, 2007. S. 14-16. 8. Fylchenko D. H. Sovremennye problemy podhotovky dela k sudebnomu razbyratelstvu v arbytrazhnom protsesse Rossiyskoi Federatsyy: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk. Voronezh, 2005. S. 6. 9. Horetskyi O. V. Protsedury prymyrennia v tsyvilnomu sudochynstvi: dys. ... kand. yuryd. nauk. K., 2019. S. 125. 10. Tymchenko H. P. Pryntsypy tsyvilnoho ta administratyvnoho sudochynstva v Ukraini: problemy teorii i praktyky: avtoref. dys. ... d-ra yuryd. nauk. Kyiv, 2012. S. 21. 11. Zakyrova D. Y. Podhotovka hrazhdanskykh del k sudebnomu razbyratelstvu: dys. ... kand. yuryd. nauk. Moskva, 2009. S. 77-82; Tymchenko H. P. Pryntsypy tsyvilnoho i administratyvnoho sudochynstva v Ukraini: problemy teorii ta praktyky: dys. ... d-ra yuryd. nauk. Kyiv, 2012. S. 187. 12. Chechot D. M. Sudebnaia zashchita subyektivnykh prav i interesov. Sovetskoe gosudarstvo y pravo. 1967. № 8. S. 48; Butnev V. V. Spor o prave y poriadok rassmotreniya del yskovoho proizvodstva. *Materyalno-pravovye y protsessualnye problemy zashchity subyektivnykh prav* / Otv. red. V. A. Nosov. Yaroslavl, 1983. S. 78; Fylyppov P. M. Sudebnaia zashchita i pravosudie v SSSR. Saratov, 1987. S. 139, 145. 13. Fylchenko D. H. Sovremennye problemy podhotovky dela k sudebnomu razbyratelstvu v arbytrazhnom protsesse Rossiyskoi Federatsyy: dys. ... kand. yuryd. nauk. Voronezh, 2005. S. 66.

Gulyk Andriy. The purpose of preparatory proceedings in the civil process

The article is devoted to the study of the purpose of preparatory proceedings in civil proceedings. The author notes that it is natural for the legal doctrine to separate the stages of the legal process, depending on the specific tasks and functions inherent in that stage; depending on the system of legal facts that directly provide the transition from one stage to another; depending on the peculiarities of the legal situation, the status of participants in the process; depending on the specificity of the actions performed and the nature of the legal consequences; depending on the specifics of the decisions being made. In this work, the stage of civil litigation is considered as a system of successive procedural actions, which are determined by the logic and algorithm of consideration of a civil case and aimed at achieving certain meaningful for the court and parties procedural result.

It is argued that preparatory proceedings today have considerable potential as one of the most important areas of optimization of civil procedural activity. Legislative regulation of the preparation of the case for trial should begin with the determination of the goals of the legal institute or the stage of the process under consideration. This will contribute not only to determining the place of preparatory proceedings in the structure of civil proceedings, but also to the formation of appropriate means and methods of attaining the objectives of judicial proceedings. However, in the new civil procedural legislation, the issues of the purposes of preparatory proceedings have been raised only in the most general form.

The researcher argues that the primary purpose of preparing the case for consideration is to ensure that the civil case is properly and promptly heard in the first court hearing. The very process of such preparation of the case requires substantial adjustment and modernization, taking into account the time and tendencies of the development of civil procedural law. The goals of preparing a case for trial are derived from the goals of civil litigation. Broadly speaking, it is not only about the effectiveness of the protection of rights and the mechanism of exercising the right to a fair trial, but also about providing fundamental guarantees in the field of civil justice, and, above all, ensuring the right to present and justify claims and objections in the context of equal procedural capacity. Conceptually, in this case, one should proceed from the idea of concentrating all the evidence at the stage of preparation of the case for trial.

It is substantiated that the revision of procedural legislation testifies to the steady increase in the value of the conciliatory function of civil justice and, as a consequence, the formation of a new conceptual framework of justice in civil cases. The author believes that reconciliation of the parties should be considered as one of the purposes of preparing the case for trial. In this context, it is necessary to state the list of the objectives of the court in the preliminary proceedings, not limited to the requirement of concentration of evidence. In addition, it is important to specify the duty of the judge to facilitate the settlement of the dispute by reaching an agreement between the parties (Article 12 of the CPC of Ukraine) at the preparatory stage, giving the court active powers to support the parties and assist them in conciliation.

Key words: court, participants in the case, concentration of evidence, conciliation of the parties, preliminary proceedings.